

Müellif: Ali Himmet Berki

Dergi: İslam, Cilt 1, 2.Sayı

Tarih: Ağustos 1956

Bundan evvel İslam'ın 4. sayısında intişar eden yazıda genç nesle büyük Türk alimlerini tanıtmayı vadetmiş ve İstanbul'umuzun ilk kadısı kıymetli alim Hıdır Bey'i tanıtmaya çalışmıştım. Bu yazıda Hıdır Bey'in nesli necibi Sinan Paşa'yı tanıtmak istiyorum.

Şu ciheti sarahaten söyleyeyim ki, maksadım yalnız eslâfin hal tercemelerini yazmak değil, cemiyetimizin o zamanki ilim ve irfan seviyesini belirtmek, yeni ve müstakbel nesilleri daha fazla çalışmaya teşvik etmektir. Bir cemiyette müstesna olarak bir iki şahıs yetişip yükselebilir. Bu, o cemiyetin medeniyet ve irfan seviyesini göstermez. Fakat bu gibilerin sayısı yüzleri aştı mı hal değişir. İşte alimlerimizden bahsettiğimiz devirler böyle idi. En ufak bir kasabada dahi ilim ve irfan hareketi vardı. İznik, Bursa, Aydın, Manisa, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas başta olmak üzere diğer şehir ve kasabalar birer ilim merkezi halinde idi. Bazılarının zannettikleri gibi bu faaliyet ulûmu şer'iyeye ve nakliyyeye münhasır değildi. Zamanına göre diğer ilim, fen ve sanat sahalarında da hal aynı idi. Bugün iftiharla temaşa ettiğimiz muhteşem camiler, medrese ve imarethanelerle sanatın inceliklerini taşıyan türbe ve sebiller, su bent ve kemerleri, köprüler her türlü müdafaa vasıtalarıyla mücehhez muazzam ordu ve donanmalar ve diğer medenî abideler ve eserler bu hakikatin en bariz delilleridir. İlim, fen ve sanattan mahrum bir muhitin bu kıymetleri meydana getirmesine imkan yoktur. Bilmünasebe söyleyelim ki bir cemiyetin medeniyet ve irfan hayatı, muhitin temayüllerine göre müspet veya menfi bir halde mütebeddildir. Muhiti, idare edenlerle aile ocakları ve irfan müesseseleri vücuda getirir. Gaye birliği, iyi ahlak, ilim aşkı ve sa'y-ü gayret gibi meziyet ve vasıflar taşıyan muhit o cemiyeti mutlaka refah ve saadete götürür. İşte kendilerinden bahsettiğimiz alimler böyle bir muhit içinde yetişmişlerdir. Bu mefahiri kaydettikten sonra Paşa'nın neşet ve şahsiyetini izaha devam edelim.

Sinan Paşa, 6 Recep 844 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Adı Sinanü'd-din Yusuf'tur. Mümtaz alimlerden Sinanü'd-din Yusuf adında beş altı zat daha vardır ki bunlar

Yekdiğerinden lakapları ve babalarının adları ile ayrılırlar. Sinan Paşa hilkatın lutfuna mazhar olan bir zekaya sahipti. Kudreti fatıramın kendisine ihsan eylediğı bu zeka ve kabiliyetle 15 ile 20 yaş arasında tahsili mutad olan ilimleri öğrenmişti. Ulema arasında büyük kıymet ve mevki olduğu gibi Osmanlı Padişahları arasında ilmi tebcil ve teşvik ile temayüz eden Fatih Sultan Mehmet'in nazar-ı dikkat ve takdirini çekmişti. Babası Hıdır Beyin vefatından, yani Hicri 863 tarihinden sonra Padişah onu Edirne'de bir medrese ile darü'l-hadis'e müderris tayin ve müteakiben kendisine muallim intihap etti. Bu münasebetle Paşa, halk arasında "Hoca Paşa" unvanı mefharetiyle anılmaya başlandı. Sinan Paşa, zamanının reisü'l uleması mevkiinde sayılırdı.

20 yaşından evvel bir gencin muhitin ve padişahın nazar-ı takdirini çekecek bir varlık sahibi olması insana biraz mübalağalı gelir. Fakat sa'yin ne olduğunu ve vaktin insana neler vereceğini bilenler için hiçte istibâd edilecek bir şey değildir. Sinan Paşa ve emsali muntazam ve feyizli bir tedris altında geceli gündüzlü durmadan çalışıyor ve beyhude ölen vakitlerin geri gelmeyeceğini biliyorlardı. (1)

Fatih, Sinan Paşa'yı, onun akl-u tedbirini o derece takdir etmişti ki az bir müddet içinde müşavir-i hassı olmak mertebesine kadar yükselmişti. Bu esnada padişah, Paşa'yı, meşhur alim Ali Kuşçu'dan riyaziye ve heyetteki malumatını genişletmeğe teşvik etti. Bu arzu üzerine Sinan Paşa, şakirdi irfanı Molla Lütüfi vasıtasıyla bu sahadaki malumatını arttırdı. Molla Lütüfi, Ali Kuşçu'nun riyaziye ve heyet takrirlerini zapt eder ve bunları hocası Sinan Paşa'ya getirip meseleler üzerinde müdaveleyi fikrederlerdi. Böylece paşa malumatını ikmal edince padişahın emriyle, Gazizade Rumi'nin "Çağmini"ye yazdığı şerhe, haşiyeler ve izahlar ilave etti ve gösterdiği muvaffakiyet üzerine Hicri 875 yılında Vezaret rütbesiyle taltif olundu. Paşanın izah ve mütalaasındaki incelik Ali Kuşçu'nun da hayretini mucip olmuştu.

"Çağmini", Mahmut bin Mehmet Çağmini Harzemi'nin heyete dair yazdığı "Mülâhhas" adlı meşhur eserdir. Buna müteaddit şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Katip Çelebi merhum "M" harfinde bunları kaydeder.

Sinan Paşa, Ali Kuşçu'ya niçin bizzat gitmeyip de talebesinden Molla Lütüfi'yi tavsif etti? Ya meşguliyeti müsait değildi veya çok takdir ettiği Molla Lütüfi'nin zeka ve düşünüşlerinden istifade etmek istemişti. Hiç şüphe yoktur ki ilim mevzuunda kibr-ü âzâmet hatıra gelmez.

Sinan Paşa, felsefeye meraklı idi. Düşünüp incelemeden hiçbir hususta hüküm ve karar vermezdi. Bu sebeple bazı muasırları, hatta muhterem babası Hıdır Beyin onu vehim ve şek ile töhmetlendirdikleri riayet olunur. Belki onlarca öyledir. Fakat Paşa, kendisine itminan gelmeyen meselelerde hakikate nüfuz etmek için incelemeye lüzum görürdü. Bir gün babası Hıdır Bey ile yemek yerken bahse girerler. Sinan Paşa, adetini bozmayarak tereddüt ve şek mesleğini istilzam eder. Hıdır Bey, hiddetlenerek “Sinan, sen o derece vehim ve şüphe içindesin ki ortada duran sahanın bakır oluşunda bile kendini tereddütten kurtaramıyorsun!” der. Sinan da, “Evet, öyledir; ne olduğunu anlamak için tahlil etmek icap eder” diye mukabelede bulunur.

Sinan Paşa reybî bir zat değildi. Hakaik-i eşyanın halis bir mü’min ve muhibbi, mutasavvıf bir alimdi. Aşağıda bahsedeceğimiz “Tazarrunâme”si ilim, akide ve imanının şeffaf bir aynasıdır. Tasavvufa olan muhabbeti sevkiyle intisap eylediği Şeyh İbnii Vela’yı sık sık ziyaret eder ve bazen Şeyh Vefa camiinde halka vaiz ve nasihatlerde bulunurdu.

Bir gün Fatih, hususî kütüphanesi için kendisinden bir kütüphane memuru sormuştu. Paşa, Molla Lütfi’yi tavsiye etti ve bu münasebetle Molla Lütfi’nin ilim ve meziyetlerinden bahis ile Padişaha onu medh eyledi. Padişah bu tavsiye üzerine Molla Lütfi’yi Kütüphane memurluğuna tayin etti. Kütüphane’de nadir ve şayanı istifade on iki bin cilt kitap bulunduğu rivayet olunmaktadır. Sultan Fatih, devlet işlerinde vakit buldukça kütüphaneye gelir, mütalâa ve tetebbu ile meşgul olurdu. Bu arada Molla Lütfi ile latifeleşmeyi ihmal etmezdi. Bazı latifeleşmeleri meşhurdur.

Hükümdarlara karin olanlar aslanlara karin olanlar gibi kendilerini tehlikelere arz etmiş olurlar. Bakarsınız ki bir hükümdar, etrafında bulunanlardan birinin en büyük kabahatini müsamaha ile karşılar, fakat bunlardan birinin ufak bir kusur ve hareketini şiddetle cezalandırır. Ömrü boyunca bu akıbetten masun kalmak bir talih meselesidir. Sinan Paşa’ya böyle bir talih yar olmadı. Bir hadise yüzünden Hicri 881 yılında padişah onu vezaretten azil ve hapsedti. Sinan Paşa’nın ulema arasında büyük bir mevki olduğunu yukarıda yazmıştık. Paşanın uğradığı musibetten müteessir olan ulemanın ileri gelenleri Divan’da toplanarak bu kıymetli alimin serbest bırakılmasını, aksi halde kitaplarını yakıp memleketi terk edeceklerini padişaha bildirdiler. Bu galeyana üzerine Sultan Fatih, Paşayı serbest bıraktı. Fakat ulemanın galeyanı sükunet bulunca Paşayı Sivrihisar Kadılığı ile Sivrihisar Medresesi Müderrisliğine tayin etti.

Acaba Padişahın gazabına sebep olan hadise ne idi? Bu malum değildir. Ve tarihler de yazmamaktadırlar. Yalnız ulemanın itiraz ve galeyanından ve Taşköprüzade'nin beyanından hapsi istilzam edecek bir hadise olmadığı anlaşılmaktadır. Bu zat Şakâyık'te şöyle der: "881 senesinde Padişah hazretlerinin Sinan Paşa ile mâbeyinlerinde azil icap eden bir kıssayı vahiye-i vahiye vaki olmağın vezaretten azledip hapseyledi" ve müteakip fikrada hapisten çıkarıldıktan sonra "Sivri- hisar'ın kadılığı ve medresesini verip riyaseti hükmü hükümet ve kaza ve siyadeti dersi itade ve ifazayi ol camii fûnunu mütenevvia ve mecma-i ulûmu müteferriaya tevcih eyledi..." der.

Her ne ise, Sinan Paşa, Sivrihisar'da mahzun ve mükedder olarak vazifelerini ifa ederken Sultan Fatih'in irtihali vuku buldu. Yerine geçen oğlu Sultan Bayazıt Sinan Paşayı yevmî 100 akça maaşla Edirne'de darül'-hadîs'e müderris tayin etti. Paşanın en kuvvetli ve olgun zamanı idi. Burada Şerh-i mevakîf'in madde ve cevher bahsine haşiyeler yazdı ve Seyyidi Şerif merhumun mütalaalarına karşı itirazlar ve işkaller irad etti. Bundan başka Paşanın, Menakıb-ı Evliyaya ait bir eseri olduğu gibi Fıkıhtan Hidaye'nin taharet bahsine dair mühim bir risalesi ve münacaatı havi "Tazarrunâme" adlı manzum ve mensur bir eseri vardır. Edebi kıymet ve din felsefesi bakımından "Tazarrunâme" si pek ziyade şöhret bulmuş ve âmmenin takdirine mazhar olmuştur. Bazı parçalarını buraya naklediyoruz:

Hitabiyat'ından:

"Alimsin ki ilmüne gayet yok, kadersin ki kudretine nihavet yok, kadimsin ukul-i mütekaddimin ve müteahhirin daire-i kademine kadem basamaz. Hâkimsin, hükema-i evvelin ve ahirin hikmetin marifetinden dem uramaz."

Münacatından:

Cihan padişaha hudalık senin

Ezel tâ ebed padişahlık senin

Sen oldun hudavendi balâyü pest

Vücudünle oldu ne varsa hest

Verir vahdetinden haber kâinat

Revandır nesiminle abu hayat

Hitabat-ı sofiyanesinden:

“İlâhi, ben yokken ne olacağımı, beni yaratmadan ne edeceğimi bilirdin. Benim ne kulpe yapışacağımı başıma yazmış, ne yola gideceğimi ezelde çizmiştin. Eğer ezelde kulluğa kabul ettinse fazıl senindir. Nimet bana. Eğer reddeyledinse adil senindir, hasret bana.”

Görülüyor ki o zamanın tahrir ve nazım tarzına nazaran ifade sade ve rengîndir. Lâhızlardaki ahenk ve mazmunundaki azamet, Paşanın kudret derecesini göstermektedir.

“Tazarruname”, uluhiyet, ubudiyet, sıfat-ı ilâhiye, aşk-ı ilahi, tazarru niyaz, tasavvuf gibi muhtelif mevzulara ait olmak üzere manzum ve mensur elli altmış sahifeyi mütecaviz bir eserdir. Kısmen Ebu’z-ziya matbaası mecmualarından birinde neşre olunmuştur. Tamamı yazma olarak kitapçılarda bulunabilir. Sinan Paşa Edirne’de feyzini neşrederken 891 senesi Seferinin 24. günü akşam üzeri vefat etmiştir.

Merhum; alim, muttaki, salih fukara perver bir zat idi. Dünya malına asla kıymet vermezdi. Vefatında evinde cenazesini yıkamak için su ısıtacak odun bulunmadığı rivayet olunmaktadır. Allah gariki rahmet buyursun.

(1) Tahsil çağında zevk ve eğlence yerlerinde, sinema ve tiyatrolarda geçen vakitlerle buralarda istikametini kaybeden zekalara acımamak elden gelmiyor.